

Matelski, Dariusz

"Blask Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza", red. Andrzej Nowakowski, Kraków 2011 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 3, 185-190

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dariusz Matelski

(Instytut Wschodni Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Blask Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza (Shine St. Mary's Altar by Veit Stoss). Red. Andrzej Nowakowski, Wydawnictwo UNIVERSITAS, Kraków 2011, ss. 320

W 2012 r. minie 55 lat od powrotu Ołtarza Wita Stwosza (ok. 1448-1533) do Krakowa, po wywiezieniu go przez okupanta niemieckiego. Wielką w tym zasługą prof. zw. dra hab. Karola Estreichera jr. (1906-1984), który 30 kwietnia 1946 r., dowodząc pociągiem złożonym z 26 wagonów wypełnionych polskim dziedzictwem kultury¹, przywiózł z powrotem Ołtarz Mariacki do grodu u stóp Wawelu nad Wisłą. W tomie II *Dziennika wypadków* pisał: „To ja wywiozłem z Krakowa do Sandomierza Ołtarz Mariacki i ja go rozebrałem

¹ Przez *dziedzictwo kultury* – za prof. Janem Pruszyńskim (1941-2008) – rozumiemy „zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”. J. Pruszyński (1941-2008), *Dziedzictwo kultury. Teorie. Dylematy restytucji*, „Przegląd Wschodni”, (2002), t. VIII, z. 2 (30), s. 360; *idem*, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. I-II, Kraków 2001; D. Matelski (1963-), *Problemy restytucji polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, Poznań 2003; *idem*, *Grabież i restytucja polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, t. I-II, Kraków 2006.

w sierpniu 1939 r.² – ja byłem za to odpowiedzialny. Przywrócić go Krakowowi było moją ambicją i obowiązkiem”³.

W pięćdziesiątą rocznicę powrotu Ołtarza Mariackiego do Krakowa odbyła się konferencja naukowa poświęcona temu wydarzeniu, albowiem Ołtarz jest dla nas nie tylko zabytkiem i świadectwem artystycznego kunsztu późnego średniowiecza, lecz także pomnikiem metropolitalnej świetności Krakowa. Powstał kosztem „bajońskiej sumy” 2808 florenów, na którą złożyło się w większości niemieckie (ok. 74%)⁴ mieszczaństwo stolicy państwa Jagiellonów. Arcydzieło przyciągało i nad przyciąga uwagę zwiedzających, gdyż jak pisze we wstępie Andrzej Nowakowski (redaktor Wydawnictwa UNIVERSITAS w Krakowie): „(...) Mariackie retabulum przede wszystkim zaprasza do podróży w *universum* czasu dawno minionego: czasu, w którym powaga i niepewność przed Sądem Ostatecznym nie przeszkadzały czerpać radości z życia doczesnego; czasu, gdy zabawa nierzadko przekraczała granice hedonizmu, a strach przed majestatem śmierci niekoniecznie prowadził do wyrzekania się namiętności, bez których żyć nie sposób. Powaga i zabawa, smutek i radość, płacz i kpina, tragedia i groteska, zachwyty i rezygnacja, muzyka i cisza, skromność i pycha, strach i beztroska, bogactwo i nędza, przepych i brzydota – składają się u Stwosza na wizję świata, którego boski porządek określa co prawda wertykalna kompozycja dzieła, ale jednocześnie świat ten poddany jest ziemskim regułom. U podstawy ołtarza, w predelli przedstawiającej drzewo genealogiczne Syna Człowieczego, leży Jesse, zaś na szczycie ołtarza stoi Matka Boska [recte: Boża – D.M.], koronowana przez Syna. Świat na miarę człowieka «rozgrywa się» pomiędzy tymi punktami, zaś tematem zasadniczym dzieła jest przekraczanie przez Marię granicy życia doczesnego. W tym dramatycznym kompozycyjnym horyzoncie mieści się świat ludzkich emocji. Fotografowanie takiego świata jest podróżą w nieznanne, [al]bowiem każda zmiana perspektywy sprawia, że wygląda on inaczej. Przez obiektyw aparatu widać rozgrywający się przed obserwatorem dramat śmierci: w zmiennym świetle, ujmowany z perspektyw rzadko dostępnych

² Karol Estreicher jr wywiózł *Ołtarz Mariacki* do Sandomierza wbrew woli proboszcza mariackiego ks. Józefa Kulinowskiego (1864-1944). Zob. D. Matelski (1963-), *Lata szkolne i działalność naukowa w okresie Drugiej Rzeczypospolitej Karola Estreichera jr. (1906-1984)*, [w:] *Polski misjonarz na ziemi argentyńskiej. Studia historyczne i politologiczne. Tom dedykowany ojcu doktorowi Antoniemu Herkulanowi Wróblowi OFM*, red. Marek Szczerbiński (1946-) i Krzysztof Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 111-131 (tutaj s. 127); *idem, Rola muzeów polskich w restytucji utraconego dziedzictwa kultury w XX-XXI wieku (część I: do 1945 r.)*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu”, (2011), t. II, s. 65-106.

³ K. Estreicher jr (1906-1984), *Dziennik wypadków*, przedmowa: Z. K. Witek, t. II (1946-1960), Kraków 2002, s. 17.

⁴ Zob. D. Matelski (1963-), *Osadnictwo i wpływy niemieckie na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XVIII wieku*, [w:] *Prace Komisji Środkoeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności*, tom XII, red. J. Machnik (1930-) i I. Stawowy-Kawka (1951-), Kraków 2004, s. 35-56.

– ten świat podlega nieustannym metamorfozom. Nocą, w pustej, rozświetlonej reflektorami Bazylice Mariackiej dzieło Wita Stwosza świeci blaskiem niezwykłym. W absolutnej ciszy, na wysięgniku «wędruję» przez ołtarz i odkrywam świat pełen blasku i tajemnic, świat artystycznego kunsztu i niespodzianek, jak chociażby ta, że palce dłoni umierającej Marii mają długość ramienia dorosłego człowieka, że włosy i broda świętego Jakuba wymagały tysięcy ruchów dłutem, że nogi apostoła rzeźbione są z precyzją, której miarą jest zgodny z anatomią ciała ludzkiego układ żył pod skórą... I to dojmujące poczucie, że postaci te zastygły bez ruchu tylko na chwilę i że za moment ożyją, i dokończą owo misterium śmierci Marii, po czym zejną z ołtarza, zrzucą z siebie bogate szaty i wrócą do swoich spraw codziennych...” (s. 7-8).

Na publikację składają się wygłoszone w 2005 r. cztery referaty. W pierwszym z nich Piotr Skubiszewski (ur. 1931) – profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu w Poitiers (Francja) – pt. *Wit Stwosz i sztuka XV wieku (Veit Stoss and the Art of the Fifteenth Century)* ukazał twórczość Mistrza z Norymbergi na tle twórczości europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem mistrzów włoskich. Tekst wzbogacony został licznymi ilustracjami prezentującymi XV-wieczne rzeźby przechowywane w *Musée du Louvre w Paryżu*, *Musée de l'Oeuvre Notre-Dame w Strasbourgu*, *Monastery Well w Champmol*, *Landesmuseum Württemberg w Stuttgarcie*, *Staatliche Museen w Berlinie*, *Bazylice Santissima Annunziata we Florencji* czy *Katedrze Wawelskiej*. Wymieniając na s. 24 dzieło *Giorgio Vasariego* pt. *Żywoty najślawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów*, szkoda, iż autor nie podał, że ukazało się ono w języku polskim w przekładzie prof. Karola Estreichera jr. w latach 1985-1990 (t. I-X, nakładem PWN w Warszawie), czyli po śmierci tłumacza; a także na s. 29, że zmarły w 1495 r. w Tybindze niemiecki teolog i filozof scholastyczny Gabriel Biel, urodził się ok. 1425 w Spirze.

Następnie Jerzy Gadomski (ur. 1934) – profesor w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego – w tekście zatytułowanym *Homo Faber – homo artifex*, omówił powstanie Kościoła Mariackiego w Krakowie oraz przygotowania do postawienia w nawie głównej rzeźbionego ołtarza. Do jego wykonania zaproszono Mistrza z Norymbergi. „Postawione przed Stwoszem zadanie wymagało nie tylko umiejętności artystycznych, w tamtych czasach traktowanych jako manualna biegłość rzemieślnicza. Ołtarz Mariacki pomyślany był jako okazałe medium o wymowie religijno-dydaktycznej: miał zdobić i uczyć, umacniając wiarę, to zaś wymagało pogłębionej wiedzy teologicznej. Według niektórych badaczy, wiodącą rolę w ustalaniu ikonograficznego programu ołtarza odegrało środowisko związanych z Uniwersytetem Krakowskim teologów, wśród których był Stanisław z Zawady” (s. 35). Następnie autor omawia ukazane na załączonych w tekście ilustracjach fragmenty Ołtarza Mariackiego, np. *Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny*, *Wniebozięcie Najświętszej Marii Panny* czy *Koronację Najświętszej Marii Panny*. Po czym

konstatuje: „Dawno już przestaliśmy pytać o to, czy Ołtarz Mariacki jest polskim dziełem gotyckim, czy dziełem gotyckim w Polsce. Dla ówczesnej sztuki nie było granic politycznych ani narodowościowych i nie miał znaczenia narodowy język, którym artysta się posługiwał; liczył się międzynarodowy język uprawianej przez sztukę. Twórca Ołtarza był z urodzenia Niemcem – Szwabem, który przez większą część życia pozostawał obywatelem Norymbergi, a przez blisko dwadzieścia lat – krakowianinem. [...] Dlatego stojąc przed Ołtarzem Mariackim, zachowujemy przede wszystkim świadomość tego, że jest to owoc trwającego dwanaście lat trudu, i pozwólmy, aby nasze odczucia zdominowały emocje estetyczne oraz podziw dla Sztuki, ukształtowanej przez umysł i ręce wybitnego Mistrza” (s. 42).

W kolejnym tekście zatytułowanym *Ołtarz Mariacki Wita Stwosza: tradycja – innowacja – recepcja* (St. Mary's Altar by Veit Stoss: tradition – innovation – reception) dr hab. Grażyna Jurkowlaniec z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego przedstawiła genezę przybycia Wita Stwosza do Krakowa i przyjęcia zlecenia na wykonanie Ołtarza Mariackiego, który wzorował na podobnych dziełach znajdujących się w dawnym klasztorze Benedyktynów w Blaubeuren (fot. s. 49) czy kościele św. Włofganga w Bolzano (fot. s. 50). Przez stulecia zapomniano o twórcy ołtarza. Odkrył go dopiero w 1824 r. Ambroży Grabowski (1782-1868) – znakomity krakowski historyk i księgarz, wybitny kolekcjoner, archeolog i antykwarez polski, autor przewodników po grodzie Kraka. Szkoda, iż autorka nie podała, że był także teściem Karola Estreichera starszego (1827-1908) oraz pradiadkiem Karola Estreichera jr.

W ostatnim tekście Jana Sadkiewicza – redaktora Wydawnictwa UNIVERSITAS w Krakowie – pt. *Dzieła Wita Stwosza* (Veit Stoss' Works of Art) omówiono i w większości inkrustowano ilustracjami dzieła Mistrza z Norymbergi, wśród których – obok Ołtarza Mariackiego – są m.in. *Św. Anna Samotrzcęć* z Kościoła oo. Bernardynów w Krakowie (fot. s. 76), *Krucyfiks drewniany* z Muzeum Narodowego w Krakowie (fot. s. 79), *Płyta nagrobna prymasa Zbigniewa Oleśnickiego* (1430-1493) w Katedrze Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Gnieźnie (fot. s. 87), *Męczeństwo św. Katarzyny* w Staatliche Graphische Sammlung w Monachium (fot. s. 90), *Reliefy z epitafium Pawła Volckamera* z Kościoła św. Sebalda w Norymberdze (fot. s. 92-93), *Madonna z Dzieciątkiem z Domu Stwosza* z Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze (fot. s. 94), *Epitafium Filipa Kallimacha* (1437-1496) z Kościoła św. Trójcy w Krakowie (fot. s. 95), *Matka Boska Bolejąca* z The Cleveland Museum of Art w stanie Ohio (fot. s. 99), *Św. Anna Samotrzcęć* z Kościoła św. Anny w Wiedniu (fot. s. 103), *Matka Boska z Dzieciątkiem* z Victoria and Albert Museum w Londynie (fot. s. 108), *Św. Roch* z Kościoła Santissima Annunziata we Florencji (fot. s. 117) czy *Ołtarz Bożego Narodzenia* w Katedrze św. Piotra i św. Pawła w Bambergu (fot. s. 121-124). Następnie

zamieszczono chronologię życia Wita Stwosza wzbogaconą ilustracjami najbardziej znanych dzieł Mistrza z Norymbergi.

Omawiane cztery teksty są przedrukiem z wydanej w 2006 r. publikacji pt. *Wokół Wita Stwosza*⁵. Wobec pominięcia roli prof. Karola Estreichera jr. w sprowadzeniu w 1946 r. Ołtarza Mariackiego do Krakowa, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie wydało swego rodzaju uzupełnienie materiałów konferencyjnych pt. *Burzliwe dzieje Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza*⁶, gdyż antyestreicheryzm wśród historyków sztuki (nie tylko krakowskich) stał się imperatywem!

Od strony 135 do 316 mamy rozrysowany układ 34 części ołtarza, które następnie przedstawione zostały na załączonych fotografiach. W moim przekonaniu jest to najwartościowsza część publikacji, gdyż pozwała z bliska zobaczyć dzieło Wielkiego Mistrza z czasów średniowiecza, które zajmuje centralne miejsce w Kościele Mariackim w Krakowie.

Kilkanaście razy podczas pobytu w Krakowie udawałem się do Kościoła Mariackiego, aby nasycić wzrok blaskiem piękna emanującego z Ołtarza, ale dopiero w omawianej publikacji mogłem obcować z twórczością Wita Stwosza niejako w sposób bezpośredni. Świetnie wykonane ilustracje umożliwiają z odległości kilkudziesięciu centymetrów obejrzenie szczegółów, które umykają w oglądzie oryginału.

Do rąk czytelnika trafiła bardzo cenna publikacja dotycząca Ołtarza Mariackiego w Krakowie, oparta na rzetelnej bazie źródłowej oraz bogato inkrustowana ilustracjami ukazującymi poszczególne figury na Ołtarzu. Książka została wydana w języku polskim i angielskim z myślą o licznie odwiedzających Kraków naszych rodakach mieszkających na obczyźnie. Zwiedzają oni zabytki grodu u stóp Wawelu, z których Kościół Mariacki oraz stanowiący jego główną ozdobę – Ołtarz Wita Stwosza – jest szczególną atrakcją. Brak możliwości obejrzenia Ołtarza z bliska został omawianą publikacją znacznie ułatwiony. Prezentowany album będzie dla zwiedzających doskonałym przewodnikiem, umożliwiającym obcowanie niemal bezpośrednio z arcydziełem średniowiecznej sztuki rzeźbiarskiej.

⁵ Zob. *Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie 19-22 maja 2005 r.* (red.) D. Horzela i A. Organista, Kraków 2006.

⁶ Zob. *Burzliwe dzieje Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza wg Profesora Karola Estreichera jr.*, red. Z. K. Witek, Kraków 2007, ss. 40, płyta CD, płyta DVD; przedruk w: *Otwarcie i poświęcenie Muzeum Rodu Estreicherów, Strat Kultury i Rewindykacji w willi prof. Karola Estreichera jr. 29 kwietnia 2009 r. godz. 16³⁰ w XXV rocznicę śmierci Profesora – folder*, (red.) Z. K. Witek, Kraków 2009, ss. 40, 2 płyty DVD pt. *Ród Estreicherów*.

Literatura

- *Burzliwe dzieje Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza wg Profesora Karola Estreichera jr.*, (red.) Z. K. Witek, Kraków 2007, ss. 40, płyta CD, płyta DVD.
- **Estreicher jr Karol**, *Dziennik wypadków*, t. II (1946-1960), (red.) A. M. Joniak, Pałac Sztuki Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, Kraków 2002.
- **Matelski Dariusz**, *Problemy restytucji polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, Dom Wydawniczy Harasimowicz, Poznań 2003.
- **Matelski Dariusz**, *Osadnictwo i wpływy niemieckie na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XVIII wieku*, [w:] *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności*, t. XII, (red.) J. Machnik i I. Stawowy-Kawka, Kraków 2004, s. 35-56.
- **Matelski Dariusz**, *Grabież i restytucja polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, t. I-II, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, Kraków 2006.
- **Matelski Dariusz**, *Lata szkolne i działalność naukowa w okresie Drugiej Rzeczypospolitej Karola Estreichera jr. (1906-1984)*, [w:] *Polski misjonarz na ziemi argentyńskiej. Studia historyczne i politologiczne. Tom dedykowany ojcu doktorowi Antoniemu Herkulanowi Wróblowi OFM*, (red.) M. Szczerbiński i K. Wasilewski, Stowarzyszenie Naukowe „Polska w Świecie” Gorzów Wielkopolski 2011, s. 111-131.
- **Matelski Dariusz**, *Rola muzeów polskich w restytucji utraconego dziedzictwa kultury w XX-XXI wieku (część I: do 1945 r.)*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu”, (2011), t. II, s. 65-106.
- *Otwarcie i poświęcenie Muzeum Rodu Estreicherów, Strat Kultury i Rewindykacji w wili prof. Karola Estreichera jr. 29 kwietnia 2009 r. godz. 1630 w XXV rocznicę śmierci Profesora*, (red.) Z. K. Witek, Kraków 2009, ss. 40, 2 płyty DVD pt. Ród Estreicherów.
- **Pruszyński Jan**, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. I-II, Kantor wydawniczy Zakamycze, Kraków 2001.
- **Pruszyński Jan**, *Dziedzictwo kultury. Teorie. Dylematy restytucji*, „Przegląd Wschodni”, (2002), t. VIII, z. 2 (30).
- *Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie 19-22 maja 2005 r.*, (red.) D. Horzela i A. Organista, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2006.